

Előadás vázlata

Szabályok közé lehet-e szorítani egy háborút? A háborúzás joga, szabályozása és a valóság a XX.-XXI. századi konfliktusokban

Dr. Mujzer Péter

Bevezetés

A szabályozás történelmi előzményei

- Szokásjog
- Hadijog/ *Ius in bello*

A háború/konfliktusok részeseinek szerepe a hadijog betartásában/betartatásában

- Nemzetközi szervezetek
 - o Nemzetek Szövetsége (Népszövetség)
 - o Egyesült Nemzetek Szervezete (*UN*)
 - o Katonai szövetségek
 - o Háborús bűncselekmények kivizsgálása
 - ❖ Nürnbergi, Tokiói perek
 - ❖ Európai felelősségre vonások
 - o Nemzetközi Büntetőbíróság
- Államok
 - o Jogi szabályozás
 - o Szociális, kulturális, vallási háttér
 - o Haderők
 - Fegyelem/parancsnoki felelősség
 - Hagyományok
 - Korábbi háborús tapasztalatok
 - Erőszak, mint eszköz
- Nem állami szereplők

- o Gerilla csoportok
 - o Partizán csoportok
 - o Terrorista szervezetek
- Az egyes szereplők
- o haderő tagjai
 - o gerillák, partizánok
 - o terroristák)
- Magyar honvédség háborús alkalmazásával kapcsolatos szabályozás
- o Magatartás Harcban és harc után és a valóság
 - o A honvédség brutalizálódása?
 - o Egy háborús bűncselekmény és utóétele - Esettanulmány
- Összegzés

Bevezetés

Saving private Ryn – milyen érzéseket keltett bennünk?

A modern háborúval kapcsolatos megközelítés két végpontja közül az egyik, Shermann tábornok által az amerikai polgárháború kapcsán megfogalmazott véleménye szerint: „*War is hell. War is cruelty, and you cannot refine it. /*” A háború maga a pokol. A háború kegyetlenség, és ezt nem lehet finomítani.” / A másik véglet, bizonyos konfliktusokban egyfajta ideológia alapon vívott totális háborút és háborúskodást vizionál, ahol a hadviselő felek, legyenek reguláris vagy irreguláris erők, a másik fél teljes megsemmisítésére törekednek, bármilyen áron, tekintett nélkül az ellenség és a saját veszteségekre, beleértve a civil lakosságot is (2. világháború, keleti-front, holokauszt, gyarmati háborúk, gerilla/terrorista mozgalmak).

A háborúk megvívásával kapcsolatos szabályok kialakítása, betartása, betartatása egy bonyolult, több rétegű, több szereplős szabályrendszer. Jogi szempontból tiszta, világos

szabályokkal, a gyakorlatban sokszor betarthatatlan kritériumokkal, eltérő értelmezésekkel. Egy-egy adott szabály megszegése, amennyiben kiderül, csak jóval később lehet kivizsgálni, alapvetően a győztes fél szempontjainak megfelelően.

A szabályozás történelmi előzményei

- Már kr. e. 1750-ben, Hammurabi törvénykönyvében megjelent a hadviselésre vonatkozó szabályok.
- A lovagkor és a keresztes hadjáratok új fejezetet nyitottak a hadviselés szabályaiban.
- Hugo Grotius, holland jogtudós, harmincéves háború alatt/kapcsán 1625-ben jelent meg a Háború és béke jogáról szóló legfontosabb műve, ebben összefoglalta a korabeli szokásjogot, ezzel elősegítette a modern nemzetközi jog kialakulását. A háború jogát két részre osztotta, a háborúindítás és a fegyveres küzdelem jogára, *ius ad bellum* és *ius in bello*.

Hadijog/ Ius in bello

A hadijog (*ius in bello*) a nemzetközi jog részeként a hadviselés módjaira és eszközeire, valamint a hadicselekményekkel érintett meghatározott személyek és dolgok védelmére vonatkozó mindazon nemzetközi szerződések és szokásjogi normák összessége, amelyeket a hadviselő feleknek a háború (fegyveres összeütközés) során meg kell tartaniuk. A hadijog célja a háborúk, fegyveres konfliktusok ártó hatásainak csökkentése, tekintet nélkül arra, hogy a felek közül kinek van „igaza” az adott konfliktusban.

A hadviselés módjaira és eszközeire vonatkozó szabályokat elsősorban a hágai egyezmények és nyilatkozatok tartalmazzák, ezért a hadijognak ezt a részét hágai jognak is nevezik.

A hadijog másik része a háború áldozatainak védelmére vonatkozó (humanitárius) szabályozás, amelyeket genfi jognak neveznek. A nemzetközi humanitárius jog az ellenségeskedésben közvetlenül résztvevő katonákat, illetve a harcok áldozatává váló polgári lakosságot védi.

„A genfi egyezmény ostobaság, mert elhiteti ez emberekkel, hogy civilizáltan is meg lehet vívni egy háborút.” (SAS tisztt, 1944-ben a németek kivégezték Normandiában) ((forrás Út Oradourba könyv))

A háború/konfliktusok részeseinek szerepe a hadijog betartásában/betartatásában

Nemzetközi szervezetek

Nemzetek Szövetsége (más néven: **Népszövetség**) az ENSZ elődje. Létrehozását a párizsi békekonferencia írta elő 1919-ben, amelyben elsősorban Woodrow Wilson amerikai elnök javaslatára alkotta meg a Nemzetek Szövetsége (Népszövetség) Egyezségokmányát

Sikerek

1. Finnország és Svédország közötti határviták egyeztetése (1921),
2. a görög és jugoszláv csapatok bevonulásának megakadályozása az újonnan megalapított Albániába (1920-1923),
3. befolyás gyakorlása Görögországra, hogy csapatait hívja vissza Bulgáriából (1925),
4. az Irak és Törökország között található Moszul határvitáinak egyeztetése (1926),
5. egy kis békecsapat kiküldése a Kolumbia és Peru közötti határvidékre.
6. A Szovjetunió kizárása a Népszövetségből 1939-ben Finnország megtámadása miatt:
- 7.

Kudarok

1. A Harmadik Birodalom (1926-tól volt tag) és Japán 1933-ban kilépett a Népszövetségből.
2. Olaszország 1937-ben kilépett a Népszövetségből.

(Magyarország 1939-ben lépett ki a Népszövetségből.)

Egyesült Nemzetek Szervezete (UN) egy nemzetközi szervezet, amely az államok közti együttműködést hivatott elősegíteni a nemzetközi jog és biztonság, a gazdasági fejlődés, a szociális ügyek és az emberi jogok terén, valamint a világbéke elérésében. A második világháború után, 1945-ben a Nemzetek Szövetsége utódjaként azzal a céllal alapították, hogy megelőzzék a háborúkat és lehetőséget adjanak az országoknak problémáik megtárgyalására.

Katonai szövetségek

A katonai/politikai szövetségek számára is fontos volt a hadijog megsértésének kivizsgálása, elsősorban/kizárólag, ha a saját erők kárára történt. Ez a saját katonák védelmét szolgálta és üzenet volt az ellenség felé. A 2. világháború során a szövetséges haderő kötelékében harcoló Szabad Francia és más elfoglalt országokból származó katonák jogállása a németek szempontjából nem volt egyértelmű. Először kinyilvánították, hogy nem fogják hadifogolyként kezelni a fogságba esett francia, lengyel, norvég stb. katonákat. A viszonyosság elve alapján ezek a haderők is kinyilvánították, hogy akkor ők sem fogják hadifogolyként kezelni a németeket.

Háborús bűncselekmények kivizsgálása

Szovjetunió: 1941. június 22-e után „Rendkívüli Állami Bizottság a Betolakodók Bűntetteinek Megállapítására és Kivizsgálására”

Nyugati szövetségesek: 1943. október 23-án pedig tizenhét nyugati állam közös vizsgálóbizottságot hozott létre, „Egyesült Nemzetek Bizottsága a Háborús Bűntettek Kiderítésére” néven.

Németország: Wehrmacht – Háborús bűncselekmények irodája

Nürnbergi per

Az első olyan per volt, amelyben a szövetséges hatalmak a Német Birodalom politikai, katonai és gazdasági vezetői felett ítélték a második világháború során elkövetett, nekik felrótt bűnök miatt. A főbűnösök pere 1946. október 1-jén ért véget, tizenkét vádlottat kötélt általi halálra, hetet letöltendő börtönbüntetésre ítélték, hármat pedig felmentettek. A nürnbergi ítéleteket az ENSZ közgyűlése 1946. december 11-én jóváhagyta, és a nemzetközi jog szintjére emelte a bíróság gyakorlatát.

Tokiói per 1946. május 5-től 1948. április 6-ig Tokióban folytatott peres eljárás, melynek tárgya a második világháború távol-keleti hadszínterein elkövetett háborús bűnök felelőseinek elítélése volt a Távol-keleti Nemzetközi Katonai Törvényszék által (*The International Military Tribunal for the Far East, IMTFE*) 1948. november 12-én.

Európai felelősségre vonások

Vesztes országokban sokszor koncepciós perekben hoztak ítéleteket

Nem jogi eljárásokban, bosszú gyilkosságok, tömeggyilkosságok (Franciaország, Olaszország, Balkán)

Magyarország – Népbíróság felállítása

Nemzetközi Büntetőbíróság (*International Criminal Court, ICC*)

2002-ben alakult állandó bíróság a népirtással, emberiség elleni bűncselekményekkel, háborús bűncselekményekkel és az agresszió büntetével gyanúsított egyének felelősségre vonására – az agresszió büntette miatt vádolt személyek ügyeinek lefolytatására azonban csak 2017 óta van hatásköre. A Bíróság székhelye Hágában található, ugyanakkor tárgyalásait bárhol folytathatja

Egyes államok

- Szabályozás

Az európai országok jellemzően csatlakoztak a hágai és genfi konvenciókhoz, általában az adott országok törvény formájában ratifikálták a szerződéseket. Ezzel beemelték az adott állam jogrendszerébe, a jogász szakma és az ebben érintett szervezetek (hadsereg, rendvédelmi szervezetek) kiképzése, felkészítése és alkalmazása során figyelembe vették és alkalmazták.

A Szovjetunió nem ismerte el kötelezőnek az 1899-es és 1907-es hágai egyezmények cári Oroszország általi aláírását, és ennek következtében 1955-ig nem volt hajlandó elismerni azokat. Ez olyan helyzetet teremtett, amelyben a szovjet fegyveres erők háborús bűntettei igazolhatóak voltak, és a náci Németországnak is jogi függetlenséget adott a szovjet hadifoglyok ellen elkövetett kegyetlenkedéseikhez.

Találunk olyan példát, ahol a hágai és genfi konvenciók területi, személyi hatályát függesztették fel. Németország esetében, Hitler hadparancsa a Barbarossa hadjáratba induló haderőnek, amelyet a háború „barbarizálásával” hoztak összefüggésbe.

- az ún. komisszár parancs
- német haderő tagjai által elkövetett háborús bűncselekmények alóli automatikus mentesítés

Ez tulajdonképpen a hadviselésre vonatkozó írott és íratlan szabályok felfüggesztését jelentette a keleti fronton a Vörös Hadsereg katonáival szemben. A német parancsnoki kar nem fogadta egyöntetű lelkesedéssel ezeket az intézkedéseket, attól tartottak, hogy károsan befolyásolhatja a csapatok fegyelmét, végső soron kézben tartását.

- Szociális, kulturális, vallási háttér

Egy konfliktusban fontos, hogy a résztvevők mit gondolnak magukról, az ellenségről, milyen morális, vallási, szociális, kulturális értékrend mentén szocializálódtak. Ettől nem feltétlenül lesz „civilizáltabb” egy háború, de jó eséllyel lesz elfogadhatóbb a résztvevők számára. Ez a háttér meghatározza a hadijogi szabályok értelmezését, betartatását is. Az európai kontinensen vívott a 30éves háború azonban jó példa volt arra, hogy milyen vékony a határ az azonos vagy eltérő háttér között. De a szabályokat már nem tartották be, ha például egy gyarmati háború során a bennszülöttek ellen harcoltak. Fontos szerepet játszott az emberi élet általános tisztelete, a civil lakosság megóvása, lsd. a Szovjetuniót. Ahol ezek hiányoztak ott számolni lehetett a brutalizációval.

- Egyes haderők

Egy adott állam fegyveres védelmének, érdekérvényesítésének az eszköze a haderő, a XX. században jellemzően sorkötelezettségen alapuló haderő volt, ez az egész társadalmat reprezentálta. Ebből következően a hadsereg vezetése, az adott országra jellemző szociókulturális keretek között állt hozzá a hadijog alkalmazásához, betartatásához

o Fegyelem/parancsnoki felelősség

A katonai vezetés kiemelt fontosságot tulajdonított a (vak)fegyelemnek, azaz a haderő tagjai csak és kizárólag a parancsnokaik által kiadott parancsok alapján folytathattak bármilyen (harc)tevékenységet és csak addig és olyan formában ahogy ezt az előjáróik meghatározták. Minden ezzel ellentétes magatartás enyhébb esetben függelemsértésnek, súlyosabb esetben akár a helyszínen kirótt és végrehajtott büntetéssel megtorolt katonai bűncselekménynek minősült. A tömeghadseregek korában, az 1. világháborús lázadások mély nyomott hagytak a parancsnoki állományban, ezt igyekeztek minden eszközzel megakadályozni. A hadijog szabályainak betartatása arra is szolgált, a kétségtelenül humanitárius hozzáállás mellett, hogy az erőszak és a brutalitás spiráljába kerülő harcolókat kordába lehessen tartani és a hadvezetés céljainak elérésére lehessen felhasználni. A hadijogi szabályok betartatása elsősorban a csapatparancsnokokra, fiatal szakasz, századparancsnokokra és zászlóaljparancsnokokra

hárult. Ők voltak a legtraumatizáltabbak, súlyos veszteségeket szenvedtek ebből kifolyólag a hadijogi szabályok betartása (hadifoglyokkal való bánásmód, sebesültek, civil lakosság védelme, erőszak, fosztogatás) másodlagos szerepet kapott a saját csapatok kímélésé és a kitűzött feladatok elérése mellett.

o Hagyományok

Minden haderőre, a korábban már említett, az adott államra jellemző szociókulturális háttér mellett, hatott a haderő alkalmazásával, történetével kapcsolatos hagyományok. Nem mindegy, hogy egy haderő az ún. „úriemberi” hadviselésre (gentleman warfare) vagy a kegyetlen, megadást nem tűrő tapasztalatokon alapult. Itt szeretném megemlíteni a polgárháborúban fogant szovjet Vörös Hadsereget, elég csak Babel: Lovashadsereg vagy Solohov: Csendes Don című műveiben leírtakra utalni. A szerzők minden szégyen nélkül, tárgyilagosan írták le a hadi és humanitárius joggal és az alapvetően elvárható humanizmussal szembeni cselekményeket. A 2. világháború során a Vörös Hadsereg a fogságba esett katonáit árulónak tekintette. És hogy ez mennyire kihat a mai történésekre elég csak az ukrainai háborút megemlíteni. A japán hadsereg elképesztően brutálisan bánt a szövetséges hadifoglyokkal, részben annak köszönhetően, hogy a japán hadi kultúra szégyennek tartotta a megadást és a foglyokat ennek megfelelően kezelte.

o Korábbi háborús tapasztalatok

A hadijog be nem tartását vagy túlzottan szigorú betartását sokszor a korábbi háborúkban elszenvedett negatív tapasztalatokkal magyarázták. A német hadsereg által a felkelők ellen az 1. és a 2. világháborúban alkalmazott kegyetlen bánásmód a francia-porosz háború francia szabadcsapatai (Francs-tireurs) által elkövetett less támadásokra adott német ellenintézkedéseken (túszszedés, kivégzés, falvak felégetése) alapultak. Holott az eredeti cselekmények és a két világháború között 2-3 emberöltő is eltelt, de nem halványította el az eseményeket. Hozzá kell tenni, hogy egyetlen haderő sem tolerálta az ellene lessből, civil ruhában támadó harcoló feleket. A német hadsereg egyik, az 1. világháborút megelőző formatív tapasztalata a német Délnyugat-Afrika (Namibia) területén folytatott, a helyi lakosság jelentős részét kiirtó gyarmati háború. Itt jelent meg a bennszülöttekkel mint alsórendű fajjal való bánásmód, ami jelentősen meghatározta a német keleti-fronton történt hadviselést.

o **Erőszak, mint eszköz**

A kezdetektől a kegyetlen, az ellenfél teljes társadalmára kiterjedő erőszak alkalmazása bevett gyakorlat volt. Ezzel a harcoló fél igyekezett megfélemlíteni és aláásni a megtámadott fél morálját, egy tulajdonképpen totális háború megvívásával, ahol csak én, vagy csak ő maradhatott életben. Ez hamar kétélű fegyverré vált, nem csak a régi időkben. A 2. világháborús szövetséges bombázó offenzíva nem törte meg a német harcimorált. A modern kori hadviselés egyik alapvetése az arányosság elve lett, tehát fő szabályként kerülendő minden olyan harctevékenység, ami a célok szükséges elérésénél nagyobb kárt okozna az ellenségnek, elsősorban a polgári lakosságnak és infrastruktúrájának. Az ukrán háború jó példa arra, hogy a válogatás nélküli, a polgári lakosságnak minél nagyobb szenvedést okozó hadviselés az orosz haderő tudatos hadviselése, az ukrán harciszellem megtörésére.

- **Nem állami szereplők (gerilla, partizán és terrorista csoportok)**

Ezek a kifejezéseket sokszor szinonimaként is használták, használják; „*az én szabadságharcosom/partizánom/gerillám a te terroristád*”. Annyit előzetesen is érdemes megjegyezni, hogy a nem állami szereplőket előszeretettel hívták bűnözőknek, terroristáknak, banditáknak, nem véletlenül. A hadijog betartásával kapcsolatosan a hadviselő felek meghatározásánál lesz róluk szó.

o **Gerilla csoportok**

A gerilla szó a spanyol *guerra* ('háború') szóból ered. Az *-illa* kicsinyítő képzővel körülbelül a 'kis háború' kifejezést jelenti. A gerilla-hadviselés olyan katonai módszer, amely során kis létszámú, mozgékony, fegyveres csoport meglepetésszerű támadást hajt végre nagyobb létszámú és emiatt általában kevésbé mozgékony katonai egység ellen. A gerilla-hadviselést alkalmazó csoportok rendszerint kihasználják az általuk jól ismert terület adottságait, és ezért védelmi pozícióban rendezkednek be. Ezzel arra kényszerítik az ellenséget, hogy azok egy számukra kevésbé ismert terepen mozogjanak.

o **Partizánok**

Az ellenség által megszállt területen működő irreguláris, de szervezett fegyveres csoport önkéntes tagjai, akik a megszálló idegen hadsereg ellen harcolnak. A fogalom modern alkalmazása elsősorban a második világháborúhoz kötődik. A partizánok bár alapvetően fegyveres harcot folytatnak könnyűfegyverekkel, jellemző rájuk a konspirációs tevékenység

is, szabotázsakciók szervezése, diverzió, hírszerzés, a megszállókkal együttműködő hazai személyek, a kollaboránsok félreállítása, likvidálása. Nagy előnyük a megszálló hatalommal szemben a hely és a kultúra ismerete, így konspirációs tevékenységüket a civil lakosság soraiba idomulva, mimikriben végzik. A partizánok – ha nem is legális, de – koherens ideológia mentén szerveződő félkatonai alakulat tagjai, akik nemzetük, hazájuk felszabadulása érdekében harcolnak. Ezzel szemben a gerillák a fennálló, többnyire demokratikus, de legalábbis legitim hatalom ellen küzdenek, polgárháborús viszonyokat előidézve.

o Terrorizmus

Az erőszak alkalmazásának, vagy az azzal való fenyegetésnek olyan stratégiája, mely félelemkeltés révén meghatározott politikai, ideológiai vagy vallási célokat szándékozik kikényszeríteni. Létezik egyéni, illegális szervezetek, politikai-ideológiai, etnikai-vallási, állam terrorizmus (Irán) illetve ezek keveréke.

- Az egyes szereplők szintjén

o Katonák

A harctéren, beleértve a hátsó hadműveleti területet is megváltozik a katonákat körülvevő környezet, a jól szabályozott otthoni, béke környezetből egy ismeretlen, veszélyes területre kerülnek, ahol nem ugyanazok a szabályok vonatkoznak rájuk, mint otthon a polgári életben vagy a békehelyőrségekben. Az ellenség „kiiktatása” nem egy egyszerű dolog, a kiképzés során ezért sulykolják most is a katonákban az automatikus, gondolkodás nélküli parancs végrehajtását. A harctéren a katonák beszűkült tudatállapotba kerülnek, rettegnek a haláltól, működésbe lép náluk az „üss vagy fuss” elve. Miután a szigorúan hierarchizált és szankcionált rendszerben nem lehet elfutni, marad az üss azaz az ellenség megsemmisítése beleértve minden valós vagy vélt fenyegetést. A 2. világháború során végzett amerikai felmérés szerint a veszteségek 70-80%-át légi és tüzérségi támadások okozták, ahol az ellenség fizikai megsemmisítése nem volt megfigyelhető, ezért nem gyakorolt különösebb lelki hatást a katonákra. Viszont az első vonalban harcoló amerikai katonáknak, a harctéri stressz miatt csupán 18-20% volt képes célzott lövést leadni az ellenséges gyalogságra, a többiek össze-vissza lövöldöztek vagy el sem sütötték a fegyverüket.

o gerillák, partizánok

A gerilla és partizán csoportok tagjai egyfajta szürke zónában működtek, a későbbiek során részletesen kitérek arra, hogy a jogállásukkal kapcsolatos értelmezési problémák, illetve az általuk alkalmazott harcmodorra a reguláris erők által adott válaszok általában szélsőségesek voltak.

o terroristák

Terrorcselekmények végrehajtója, részese. Olyan személy, aki erőszakos fellépésével fenyegetéssel, a kényszerítés eszközeivel, mások megfélemlítésével törekszik célja elérésére, ez legtöbbször ártatlan civil lakosság ellen végrehajtott merényletekben, gyilkosságokban való részvétel.

- Az Afganisztánban elfogott terrorizmussal vádolt személyek jogállásának interpretálása az US által, Guantanamo börtön; humanitárius jogi szempontból „*feketelyuk*” Az unlawful combatant, illegal combatant olyan személy, aki a háborús törvények megsértésével közvetlenül részt vesz fegyveres konfliktusban, és ezért a genfi egyezmények szerint nem élvez védelmet. A Vöröskereszt rámutat, hogy ezek fogalmakat egyetlen nemzetközi egyezmény sem határozza meg.

- Magyar királyi honvédség háborús alkalmazásával kapcsolatos szabályozás/kitekintés más hadseregek gyakorlatára

Érdeemes részletesebben megvizsgálni a magyar királyi honvédség hadijoggal kapcsolatos nézeteit és szabályozását, majd a gyakorlatot is. Minden katonatiszt bibliája a magyar honvédség 1939-es Harcászati Szabályzata (H.SZ.), ennek II. rész Alaki Határozványok VII.-X. Fejezetei szabályozták a harc közbeni magatartást, titoktartást, kémelhárítást, tábori rendőri szolgálatot, az ellenséggel való közeledést továbbá a legfontosabb nemzetközi egyezményeket, mint a genfi egyezményt, a hadifogoly egyezményt és az 1913. évi egyéb kiegészítő rendelkezéseket.

o Magatartás Harcban és harc után és a valóság

➤ Hadizsákmány:

A parancsnok jogosult arra, hogy a hadizsákmányból fedezzék a csapatnál fennálló anyagi hiányokat. de a zsákmányul ejtett tárgyakból semmit sem szabad önhatalmúlag elvenni. (VII. Fejezet 23.§ 208. bekezdés)

- A magyar/bármelyik általam ismert haderő alakulatai rendszeresen felhasználták a hadizsákmánynak minősülő anyagokat a hiányaik pótlására, de számos kisebb-nagyobb tárgy, távcső, lőfegyver, gépjármű gumi stb. került haza, magánkézbe, a feketepiacra.

➤ **A hadifoglyokkal való bánásmód**

Összhangban a nemzetközi jogszabályokkal, csak a katonai felszerelés, iratok, fegyverzeti anyag vehető el tőlük, a személyes tárgyakat, irataikat megtarthatják, a sebesülteket a saját sebesülteknek megfelelő elbánás illeti meg. A tiszteket el kell választani a legénységi állománytól és a hadifoglyokat rendfokozatuknak megfelelően kell kezelni. A hadifoglyok nem kényszeríthetőek arra, hogy a haderejükre terhelő adatokat szolgáltatassanak. (VII. Fejezet 23.§ 209.-210. bekezdés)

- Ezeket a szabályokat teljes mértékben sehol sem tartották be, hadifoglyok kifosztása, a nem egyenlő bánásmód, erőszakos kihallgatása mindennapos gyakorlat volt. A hadifogságba kerülés sem volt olyan egyszerű, mint a hadijogi szabályok azt előírták. A szabályok szerint a támadó erőknek a magukat megadó katonákat le kellett volna fegyverezni, ellátni és megfelelő biztosítással hátra indítani. Jobb esetben ezeket a hadifoglyokat/lefegyverzett katonákat a támadás ütemét fenntartani kívánó csapatok lefegyverezték és minimális kísérettel vagy anélkül (1940es francia hadjárat) hátra küldték.
- Meghatározta a fogságba esés esélyeit a küzdelem jellege (támadás, védekezés, visszavonulás), az elszenvedett veszteségek, az adott alakulat morális és fegyelmi állapota, a csapatparancsnokok személyisége, hozzáállása.

➤ **Nemzetközi szerződések**

A legfontosabb nemzetközi szerződéseket ismerteti, azzal a megszorítással, hogy csak azok a pontok kerülnek ismertetésre, amelyek a hadrakelt sereg parancsnokai és csapatai számára fontosak. (X. fejezet)

➤ **Sebesültek egészségügyi személyzet jogállása**

A 30.§ A genfi egyezmény alapvetően a hadviselő felek sebesültjeinek ellátásáról, az egészségügyi személyzet, járművek és kórházak jogállásáról, jelzéséről és védelméről szól.

- Elméletileg a saját sebesültekkel megegyező ellátást kellett volna kapniuk, de egyrészt a források szűkössége, ideológiai vagy egyszerűen brutális pragmatizmusból egyetlen

haderó sem helyezte a fogságba esett sebesültek ellátását a saját sebesültjei elé. A keleti fronton számos visszaemlékezés szól legyilkolt, magukra hagyott sebesültekről. Ugyanakkor, elsősorban a nyugati-fronton számos esetben együtt dolgoztak az ellenfelek egészségügyesei a sebesültek ellátásában

-

A 31. § A hadifogoly egyezmény szabályait ismerteti, külön felhívja a figyelmet arra, hogy A m. kir. honvédségre ezek a rendelkezések ellenkező intézkedésig kötelezőek.

➤ **Hágai egyezmény értelmezése**

Az **1. cikk** szerint: „Az 1907. évi hágai egyezményhez csatolt szabályzat rendelkezései szerint „A háborúra vonatkozó törvények, jogok és kötelességek nem csak a hadseregre, hanem az alábbi feltételeknek megfelelő miliciákra és önkéntes csapattekre is irányadóka:

- a. *ha élükön az alárendeltjeiért felelő személy áll (parancsnok)*
- b. *ha állandó és messziről felismerhető, megkülönböztető jelvényük van*
- c. *ha nyíltan viselik fegyvereiket*
- d. *ha a hadműveletek közben a háború törvényeihez és szokásaihoz alkalmazkodnak.*

Ehhez a cikkhez egy külön megjegyzést is fűzött a szabályzat szerkesztője miszerint „Valamely meg nem szállott terület lakosságát, amely az ellenség közeledtére önkéntesen fegyvert fog, hogy a benyomuló csapatok ellen harcoljon, anélkül, hogy az 1. cikk szerinti szervezkedéshez ideje lett volna hadviselő félnek kell tekinteni, ha fegyverét nyíltan viseli és tiszteletben tartja a háború törvényeit.”

- Talán ennek a résznek az interpretálása okozta a legtöbb gondot, ugyanis a gerilla hadviselés a legtöbb esetben az a. pont kivételével nem valósult meg, hiszen a reguláris erőkkal szemben alárendelt partizán/szabadcsapatok harcászati előnyét a b. és c. pontok ignorálása jelentette ez pedig a d. pont részleges vagy teljes figyelmen kívül hagyását jelentette. Ebből kifolyólag az elfogott partizánokat, gerillákat a helyszínen kivégezték, nem csak a tengely, hanem a szövetséges csapatok is.

A **2. cikk** szerint: a hadifoglyokkal emberségesen kell bánni, tilos velük szemben megtorló intézkedéseket alkalmazni.

A **3. cikk** szerint a hadifoglyoknak joguk van a személyük és becsületük tiszteletben tartásához. A nőkkel nemüknek megillető tisztelettel kell bánni.

A **6. cikk** szerint a hadifoglyok megtarthatják a személyi használatú tárgyaikat, ideértve az acél sisakjaikat és a gázálcukat is.

Nagy általánosságban elmondható, hogy a fogva tartó hatalom köteles és felelős gondoskodni az általa fogságba ejtett hadifoglyokról, a saját hadseregében alkalmazott normák szerint. Szökésért a hadifoglyok nem büntethetőek.

A 32. § az 1913. évi XLIII. t. c-be iktatott egyéb kiegészítő rendelkezéseket ismerteti.

22. cikk.: A hadviselő feleknek nincs korlátlan joguk az ellenségnek ártó eszközök megválasztásában.

23. cikk.: A külön egyezményekkel megállapított tilalmakon felül tilos

- a. Mérgek, mérgezett fegyverek használata – harci gázok stb.
- b. Ellenséges nemzethez vagy hadsereghez tartozó egyéneket orvul megöli vagy megsebesíteni – sok esetben a mesterlövészek is ebbe a kategóriába estek
- c. Fegyverét letevő, védtelen magát megadó ellenfelet megöli, megsebesíteni – közelharcban ez szinte lehetetlen volt.
- d. Kijelenteni, hogy kegyelemnek nincs helye – számtalanszor megtörtént
- e. Szükségtelen bajokat okozó fegyverek, lövedékek, hadianyagok használat – fűrészfogas szurony, dum-dum lőszer, gyalogsági „robbanó lövedék”
- e. Békekövetek zászlójával, az ellenség zászlójával vagy ennek hadijelvényeivel és egyenruhájával vagy a Genfi Egyezmény megkülönböztető jelvényeivel visszaélni – számtalan esetben megtörtént, lsd. szovjetek magyar egyenruhában, sátorlapban, vagy civilruhás magyar felderítők.

28. cikk: A fosztogatást megengedni még rohammal bevett városban vagy helyen is tilos. – lsd. keleti front és Budapest ostroma

30. cikk: Tetten ért kémeket előzetes ítélelhozatal nélkül megbüntetni nem szabad.

46. cikk: A megszállott területeken a becsület és a családi jogokat az egyéni élet biztonságát és a magántulajdont, valamint a vallási meggyőződést és a vallás szabad gyakorlását tiszteletbe kell tartani. A magántulajdon nem kobozható el.

- Polgári lakosság (civilians) a hadműveleti területen tartózkodó, ott élő vagy oda menekült emberek összessége, védelmük a genfi konvenció alapján kiemelt fontosságú volt, a háború szenvedéseinek minimalizálása kapcsán. A védelem elvileg kiterjedt a személyes biztonságra, a biztonságos lakhatásra, ellátásra személyi javaik védelmére. Továbbá a hadműveleti területté vált részen található állami, vallási, adminisztratív feladatokat ellátó intézmények és tulajdonuk védelmére.

– közvetlen harcizónában ezek a szabályok betarthatatlanok voltak.

47. cikk: Kifejezetten tilos a fosztogatás. – rendszeres vagy rendszerszerű

52. cikk: A természetben igénybe vett (rekvirálás) szolgáltatásokért, amennyiben lehetséges készpénzben kell fizetni vagy azokról elismervényt kell adni. – gyorshadtest parancsnokság felhőborodott parancsa, a trágár szavakat tartalmazó elismervényekről

Arra az esetre, ha e fenti szabályok valamelyiket nem tartották volna be az ellenséges haderő tagjai, állampolgárai megtorló intézkedéseket tesz lehetővé a szabályzat, de ennek mibenlétét nem részletezi a

- Polgári lakosság (civilians) a hadműveleti területen tartózkodó, ott élő vagy oda menekült emberek összessége, védelmük a genfi konvenció alapján kiemelt fontosságú volt, a háború szenvedéseinek minimalizálása kapcsán. A védelem elvileg kiterjedt a személyes biztonságra, a biztonságos lakhatásra, ellátásra személyi javaik védelmére. Továbbá a hadműveleti területté vált részen található állami, vallási, adminisztratív feladatokat ellátó intézmények és tulajdonuk védelmére.

- Fosztogatás

A kezdetektől a harc összekapcsolódott a legyőzött ellenség javainak elvételével is. A szabadrablások, rekvirálások, sarcolások természetes részét képezték a háborúknak. Ezt igyekeztek szabályok közé szorítani, nem sok sikerrel. Korabeli magyar legénységi és tiszti visszaemlékezésekben, főleg, ha fronton és nem utólag íródtak a résztvevők a harci cselekmények mellett kiemelt helyet szentelnek az étkezésnek és az ehhez kapcsolódó beszerzéseknek. A magyar honvédségben, mint minden más európai hadseregben a katonák

békebeli és harctéri viselkedését, az ellenséggel, hadifoglyokkal és a civil lakossággal való bánásmódot jól körül írható módon szabályozták, ennek megsértése szigorú büntetést vonhatott maga után. Ennek ellenére a visszaemlékezések szerint az egyszerű katonáktól a főtisztekig bezárólag mindenki részt vett a rekvirált, zabrált, eltulajdonított, elrabolt, fosztogatott javak begyűjtésében, felélésében, hazaküldésében.

- Erőszak

A háborús nemi erőszak egyidős az emberiséggel, és minden konfliktusban jelen van. Mutathatja a nemek között békeidőben is jelen lévő egyenlőtlen dinamikákat, háborús fegyverként szolgálhat a tekintély demonstrálására, terrorizálásra, megalázásra és megfélemlítésre, az ellenség demoralizálására és az ellenállás megtörésére, bosszúra, az etnikai arányok megváltoztatására, de akár a katonai csoportok kohéziójának erősítésére is. A katonákat körülvevő társadalmi környezet megítélésének, a hadsereg szocializációjának és a katonai vezetésnek kulcsszerepe van abban, hogy egy konfliktus során jellemzővé válik-e a szexuális erőszak. Amennyiben például a fegyveres alakulatokat kibocsátó társadalom megtűri az erőszakot, esetleg az a katonák kiképzésének is része, a felettesek pedig nem lépnek fel érdemben ellene, vagy még támogatják is, jelentősen megnő az elkövetés esélye. Az orosz hadseregben megtalálhatók ezek a feltételek és az eddigi információk szerint az Ukrajna ellen folyó háborúban a katonák széleskörűen és szisztematikusan követnek el szexuális erőszakot – számos más háborús bűn mellett. Az orosz hadsereg stratégiai célból használja, bátorítja, elnézi a szexuális erőszakot.

o Honvédség brutalizálódása

Véleményem szerint a magyar honvédségnek a hadműveleti területen az ellenséges katonákkal és civilekkel akár a saját lakossággal szemben tanúsított magatartása, ennek brutalizálódása nem köthető egyértelműen a Szovjetunió területén elkövetett atrocitásokhoz.

- Már az 1939-es kárpátaljai bevonulás során végeztek ki szics gárdistákat a magyar csapatok.
- Az erdélyi bevonulás során néhány kirívóan súlyos atrocitásra került sor a román lakossággal szemben.
- Az 1941-es délvidéki hadműveletek kapcsán jelentős számú szerb személyt végeztek ki a magyar csapatok. Nagy valószínűséggel csak egy elenyésző hányaduk köthető a „komitácsi” mozgalomhoz. A bevonulást kísérő fegyveres

összecsapások, statáriális kivégzések és más katonai akciók során Sajti Enikő kutatásai szerint összesen 1435 polgári lakos, többségében szerb veszítette életét.

- Az újvidéki vérengzésben, ún. "hideg napok" eseményeiben olyan alakulatok vettek részt, amelyek nem estek át a keleti front „brutalizáló” eseményein.
- Érdeemes lehet megvizsgálni az 1. világháborús eseményeket, ahogy mondják az 1. világháború megértése nélkül nem tudjuk értelmezni a 2. világháborús eseményeket, cselekményeket. Ez azért is fontos lehet, mert a magyar honvédség parancsnoki kar, zászlóaljparancsnokoktól felfelé kivétel nélkül szolgált az 1. világháborúban csapat és törzs beosztásokban a keleti fronton is. Ezeknek a tisztek a harc megvívásával, az ellenséggel, a civilekkel kapcsolatos hozzáállását alapvetően az 1. világháborús harctereken szerzett tapasztalatok határozták meg.
- Az 1. világháborús visszaemlékezésekben ugyanúgy megjelenik a háborús fosztogatás, lakosság elleni erőszak, kémek vagy inkább kémgyanús civilek statáriális úton vagy ítélet nélküli helyszíni kivégzése, a hadifoglyokkal szembeni durva bánásmód elsősorban a keleti és szerb fronton.
- A szerbek ellen elkövetett atrocitások közül az 1914. augusztus 17-i szabácsi hadműveletekkel kapcsolatos mészárlás kapta a legnagyobb sajtóvisszhangot. Az osztrák hadvezetés az ügyet B/209/19 szám alatt regisztrálta, vizsgálbizottságot állított fel és 1919 nyarán tárgyalta az ügyet. Archibald Reiss svájci kriminológus szerint: *„Az osztrák–magyar katonák szerb területre érve, s látva azon embereket, kiket mindig is barbároknak állítottak be előttük, félni kezdtek. És valószínűleg e félelem által, azért, hogy ne őket mészárolják le, követték el első kegyetlenségeiket. Ám a vér láttán bekövetkezett az, amit többször volt alkalmam megfigyelni: az ember vérengző vadállattá változott. A kollektív szadizmus valóságos rohama kerítette hatalmába ezeket a csapatokat.”* A szerb gerillákkal /komitácsikkal vívott harcokban ejtett szerb foglyokat a nem katona státuszukra való hivatkozással jellemzően kivégezték. A szerb szabadcsapatok tagjai a balkáni hagyományoknak megfelelően brutalizálták a harcokat nem ejtettek foglyokat, a jelentések számtalan esetben számoltak be megcsonkított, megkínzott és megölt k. und k. katonákról. Ez további erőszakspirálba lökte küzdő feleket.
- *„A magyar honvéd alakulatok pánikreakciói az irreguláris csoportokkal és az ellenséges érületű lakossággal szemben már az észak-erdélyi és délvidéki területek birtokbavételekor megmutatkozott. Többnyire nem sikerült kivédeni, illetve kezelni azokat a helyzeteket amikor menetoszlopaikra pánikkeltés és*

megfélemlítés céljából lesből nyitottak tüzet.” (Szabó: Keleti front –Nyugati fogság 13. oldal)

- Szabó Péter idézett könyvében a IV. pécsi hadtest parancsnoka az alábbi megállapítást teszi a délvidéki bevonulással kapcsolatban: *„A csapatokon elharapódzott a pánikra való hajlam, és ugyanolyan indokolatlan félelem és rettegés vesz erőt egyeseken, mint a világháború kitörésekor a kozákoktól. Kétségtelen megállapítást nyert, az a körülmény, hogy a pánik hatása alatt a csapatok maguk kezdeményezik vagy folytatják az esztelen lövöldözést, amely nem egy alakulatnál olyan méreteket öltött, hogy egyes parancsnokságok lőszer utánpótlási igénylésekkel fordultak a hadtestparancsnoksághoz.” (Szabó 14. oldal)*

Egy háborús bűncselekmény és utóétele

Esettanulmány Avar József páncélos százados háborús bűncselekménye

Szereplők:

Avar József, 1941-ben 28 éves, páncélos főhadnagy, a 2. felderítő-zászlóalj páncéltörőágyússzázadának parancsnoka a keleti fronton.

Zádor Endre alezredes, 1941-ben 46 éves, páncélos alezredes, a felderítő-zászlóalj parancsnoka, az 1. világháborúban gyalogostisztként szolgált a fronton.

Liptay-Wágner Tibor százados zászlóalj segédtiszt

A zászlóalj és a szovjet hadsereg katonái, a helyi lakosság, ismeretlen jogállású személyek

Mi történt:

A tényállás szerint a vádlott alakulata, a 2. felderítő zászlóalj 1941 aug.-ban hadműveleti területen, helyiségharc során három szovjet állampolgárt fogott el. A hadbírószági tárgyaláson tett vallomása szerint a három elfogott egyén *„belelőtt a kp-ba”* (értsd kerékpárosokba). Az eljárása során tett vallomások alapján ekkor kézsérülése miatt a zászlóaljparancsnoknál tartózkodott. Zádor Endre alezredes magához rendelte azzal, hogy *„Itt van három polgári egyén, kik lövöldöztek, gyűjtogattak és fosztogattak. Rajtuk a hadbírószági ítéletét hajtsa végre”*. Állítása szerint a parancsot először megtagadta, ekkor a zászlóaljparancsnoka felkoncolással, hadbírószági eljárással fenyegette, majd azt állította, hogy a tábori bíróság jogszerűen ítélte halálra a szovjet civileket. Ekkor néhány utászkatonával a foglyokat átvette, megásatta velük a sírjukat és végre hajtatta az ítéletet. Iglódi Kálmán volt gépkocsivezető vallomása szerint:

„A ház előtt Zádor alez. artikulálatlan hangon ordította Avar fhdgy-ra, pisztolyát rángatva, mert Avar fhdgy a parancsot megtagadta.” A perben tanúként meghallgatott Liphay-Wágner Tibor zászlóalj segédtiszt elmondta, hogy a 2. felderítő zászlóaljnál nem működött hadbíróóság. A katonai bíróság ítélete szerint ezért a kivégzéseket, rendes bírói eljárás hiányában jogellenes hajtották végre. Tegyük hozzá, egyetlen haderő sem alkalmazott taktikai szinten hadbíróóságot, az alakulat parancsnoka saját hatáskörben döntött.

Eljárás:

A vádlott 1950-től a Rákosi mátyás Páncélostiszi Iskola növendék harckocsi zászlóaljparancsnoka volt. Itt tartoztatták le és helyezték vizsgálati fogságba háborús bűncselekmény vádjával. A vizsgálat során több volt katonája, köztük egy ÁHV-s alahadnagy, durvasággal, tettlegességgel, háborús uszítással vádolta. A bírósági tárgyaláson az ÁVH-s tanút leszámítva a többi tanú pozitív irányba módosította a vallomást. Liptay Wágner Tibor vallomása szerint a vádlott bírta a beosztottjai bizalmát.

Ítélet

Háborús bűncselekmény miatt a budapesti katonai törvényszék, Kb. a. XII. 0108/1950. számú ügyben öt évi börtönre és lefokozásra ítélte, de nem rendelt el vagyonek kobzást. Az indoklásban arra hivatkoztak, hogy a zászlóalj segédtiszt vallomása alapján a zászlóaljnál nem működött hadbíróóság, ami életszerűtlen lett volna.

Zádor alezredes szerepét nem vizsgálta a katonai törvényszék. Véleményem szerint egy volt alárendeltjének a bosszúja miatt (ÁVH alahadnagy) indult meg az eljárás. Ügynöki jelentés szerint 1955 augusztusában a Dózsa Stadion gondnokaként/bűféseként alkalmazták. (ABTL)

Egy 1947-es népbíróósági ítélet szerint: „A partizánok rendes bírói eljárás során történő esetleges kivégzése nem ütközik a hadijogba, mert a nemzetközi hadijog megállapításai szerint polgári ruhában fegyverrel elfogott személyek nem tekinthetők katonáknak, és így számukra a hadifoglyokra vonatkozó szabályok nem irányadóak, márpedig háborúban minden hadsereg megtorolja a polgári ruhában és fegyverrel a reguláris hadsereg ellen elkövetett erőszakos cselekményeket. A partizánok hősök voltak, akik hazájukért harcoltak, de a hősiességnek az egyik alapvető az volt, hogy vállalták a törvényenkívüliség következményeit és így senki sem vonható felelősségre, hogy a hadijog keretén belül szolgálati beosztásából

kifolyólag a kémelhárításban vagy a partizánfront felgöngyölítésében tevékenykedett.” (Szabó 55. oldal)

Következtetések

Mit jelent a harc/háború a terepen

Az agresszió; az üss vagy fuss elve az emberiséggel, sőt az állatvilággal egyidős. Ez a harcoló felekkel szemben állók elpusztítását/megsemmisítését/kiiktatását (ATV- gázai terroristák) jelenti. Ez viszont az egyes személy szintjén olyan beszűkült tudatállapotot jelent, ahol az önvédelem érdekében működésbe lép a gyilkos agresszió. Ennek kordában tartása, becsatornázása egy adott haderőben/szervezetben meglévő, a társadalmi normákkal összhangban lévő, fegyelemre, parancs és normakövetésre épül.

Taktikai szinten

- Fegyelem, felelősségre vonás

A fegyelemről már volt szó korábban, Minden szabály annyit ér, amennyire törekszenek a betartására a harcban közvetlenül résztvevő felek.

- Cold blooded – hot blooded killings

A harc hevében elkövetett vagy hidegvérű gyilkosság. A beszűkült tudatállapotban elkövetett harctéri gyilkosságok nem esnek ugyanabba a kategóriába, mint a hadműveleti terület mögött, nem háborús stressz alatt álló csapatok által elkövetett kivégzések.

- Fosztogatás-erőszak

Az emberi természetbe mélyen kódolt ösztönök, amelynek a kontrolálása a parancsnoki lánc feladata lenne, közvetlen harci helyzetben ez nehezen betartható, ellenőrizhető.

- Milyen alakulat hajlamos a hadijogi szabályok megsértésére?

Kutatások szerint, az elit alakulatok (ejtőernyősök, rohamcsapatok, kommandósok, partizánok és gerillák) nagyobb eséllyel fognak háborús atrocitásokat elkövetni. Az előbbieket kiképzése (közelharc, agresszív támadó harcmodor), alkalmazása (ellenséges területen, magukra utalva),

veszteségeik (lényegesen magasabb veszteségekkel számolnak), az alakulat ethosza (nem adunk és nem kérünk kegyelmet) mind-mind a harc brutalizálása felé tereli ezeket csapatokat. A partizánok, gerillák eleve törvényen kívüli jogállásúak, a harcmodoruk miatt eleve folyamatos stresszben vannak, foglyokat praktikus okokból sem ejthetnek, szándékosan brutálisan lépnek fel az ellenséggel szemben, ami egy erőszak spirálba löki őket és a partizánvadászokat is.

A taktikai szinten elkövetett háborús bűncselekmények nagyon könnyen egy erőszak spirálba lökik a konfliktust, ez lehet véletlen, de lehet szándékos is. Akár taktikai előnyök megszerzése végett, vagy stratégiai szintű döntés alapján.

Stratégiai szinten

- Egy adott állam/ szervezet hozzáállása a hadijog betartásához

Elméletileg a hadijogot az állami szereplők deklaráltan betartják, de ha érdekeik úgy kívánják félrenéznek.

- o A francia állam a gyarmati háborúkban (Indokínai, Algéria)

- Szociokulturális/vallási háttér szerepe

- o Az egyén, mint érték, vagy a társadalmi közös cél eléréséért hozott áldozat a fontosabb,
- o Az ellenfél és a saját lakosság feláldozhatósága elfogadása vagy tilalma,
- o A társadalom hozzáállása az erőszak alkalmazásához a z ellenség és a saját társadalom ellen.

- Az erőszak, mint stratégiai eszköz

A konfliktus brutalizációja/totális háború; stratégiai eszköz is lehet, ezzel kívánják elérni az ellenség megfélemlítését és a saját haderő (lakosság) beszorítását egy olyan helyzetbe ahol csak a győzelem és halál alternatíva létezik.

- A haderő/szervezetek hagyományai, hozzáállása a hadijog alkalmazásához

- o Korábbi tapasztalatok formálják a hadseregek hozzáállását
- o Ez lehet háború típus (gyarmati, kontinentális) ellenfél függő is

o

- **A résztvevő felek mennyire kívánják betartani vagy kihasználni a hadijog alkalmazását**

- o A katonai fölényben lévő felek inkább hajlamosak betartani a hadijog szabályait (első öböl háború)
- o Gerilla, terrorista csoportok nem tartják be a hadijogi szabályokat, szándékosan brutalizálva a konfliktust
- o Kettős mérce alkalmazása, propaganda célok elérése

Véggövetkeztetés

Elmondhatjuk, hogy a háborúk/konfliktusok szabályok közé szorítása a kezdetektől kiemelt fontosságú kérdés volt. A XIX.-XX. századtól, elsősorban az európai országok, a korábbi szokásjogon alapuló szabályozást igyekeztek nemzetközi szerződésekkel felváltani.

Források

- Hannes Heer & Klaus Naumann: War of Extermination, The German military in WW2 1941-1945
- Omer Bartov: The Eastern Front 1941-1945, German troops and the barbarisation of warfare
- Sönke Neitzel, Harald Welzer: Soldaten, On fighting, killing and dying, the secret WWII transcripts of German POWs
- Alfred M. de Zayas: The Wermacht War Crimes Bureau 1939-1945
- Omer Bartov, Atina Grossmann, Mary Nolan: Crimes of War
- Harris, Justin Michael: American soldiers and POW, Killing in the European Theater of World War II., San Marcos, Texas State University, Dept. of History, 2009.
https://napitortenelmiforras.blog.hu/2016/08/09/abcug_szerbia_i
- Pollmann Ferenc: Az osztrák–magyar haderő által a szerbek ellen elkövetett atrocitások az I. világháború elején. Sabác, 1914. augusztus 17. In: *Hadtörténelmi Közlemények*. 122. évf. (2009) 3. sz. 715–730. o.
- Sajti Enikő: Impériumváltások, revízió és kisebbség: magyarok a Délvidéken 1918-1947, Napvilág Kiadó, 2004.

- <https://www.clioinstitute.hu/single-post/2018/10/02/zabr%C3%A1l%C3%A1s-szerelem-fagyhal%C3%A1l-mindennapi-%C3%A9let-a-keleti-fronton-1941-1944>

- https://qubit.hu/2024/08/26/nem-kihallgatas-volt-nemi-eroszak-volt?fbclid=IwY2xjawFCROlleHRuA2FlbQIxMQABHdm_sCzylRYqqAd8a-ctyC0T-y39aAiyqiNGQDxwjQ9IUVms3i6zD9PbpQ_aem_N2VaF4jYRHjafaszoVvOBQ

Lator Anna Luca: Nem kihallgatás, erőszak volt.